

1987-07-01

"สมโภช" ในวรรณคดีไทย

รัชรี รมยะฉันทน์

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/jletters>

Part of the [Arts and Humanities Commons](#)

Recommended Citation

รมยะฉันทน์, รัชรี (1987) ""สมโภช" ในวรรณคดีไทย," *Journal of Letters*: Vol. 19: Iss. 2, Article 2.

DOI: 10.58837/CHULA.JLETTERS.19.2.2

Available at: <https://digital.car.chula.ac.th/jletters/vol19/iss2/2>

This Article is brought to you for free and open access by the Chulalongkorn Journal Online (CUJO) at Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Journal of Letters by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

“สมโภช” ในวรรณคดีไทย

วัชร รมยะนันท์*

สมโภช ในวรรณคดีไทย หมายถึงงานเลี้ยงเฉลิมฉลองในโอกาสพิเศษ โดยเฉพาะในพิธีการทำขวัญ รัชชัญญ์ จัดว่าเป็นพิธีใหญ่ที่สำคัญ ประกอบด้วยการจัดทำบายศรีและการเวียนเทียนเพื่อความเป็นสิริมงคล ส่วนพิธีสมโภช ในวาระเฉลิมพระชนมพรรษาพระมหากษัตริย์และพระบรมราชินีนั้นไม่มีปรากฏในวรรณคดีไทยประเภทนิทาน แต่มีรายละเอียดอยู่ในพระราชพิธีสิบสองเดือน ซึ่งกล่าวถึงการเริ่มต้นของพระราชพิธีสมโภชเฉลิมพระชนมพรรษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้ทำสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน

* วัชร รมยะนันท์

อ.บ. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (Indiana U.)
ศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาภาษาไทย
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำว่า “สมโภช” มีความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ว่า งานเลี้ยง การเลี้ยงอาหาร งานฉลอง ในพิธีมงคลเพื่อความยินดีรำเริง

สมโภช มีความหมายตามพระบรมราชาธิบาย ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งปรากฏในวรรณคดี เรื่อง **พระราชพิธีสิบสองเดือน** ตอน พระราชพิธีเดือนห้า ว่า “การกินเลี้ยงและเช่นเวทาดตลอดจนผี”

สิ่งสำคัญในพิธีสมโภช ได้แก่ บายศรี ซึ่งศาสตราจารย์ พระวรวงศ์วิสิฐ ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับพิธีนี้ไว้ในหนังสือ **คู่มือลิลิตพระลอ** ว่า

การสมโภชต้องมีบายศรีเป็นชั้น ๆ ก็ชั้นแล้วแต่ฐานะของบุคคล ชั้นหนึ่ง ๆ ก็บรรจอาหาร บนยอดบายศรีมีกรวยบรรจุข้าวขวัญ และบนยอดกรวยอีกที่มีไขขวัญ (ไขต้มปอกเปลือก เลียบติด เป็นยอด) เอาบายศรีตั้งกลาง มีญาติและผู้ใหญ่หนึ่งล้อมรอบ ถือเทียนจุดไฟ แล้วโบกควันเข้าหาผู้ที่ได้รับขวัญซึ่งนั่งอยู่เคียงบายศรี

ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน ยังให้คำอธิบายเพิ่มเติมอีกว่า

สมโภช หมายถึงการเลี้ยงกันตรง ๆ ในกฎมณเฑียรบาลใช้ว่า สมโภชเลี้ยงลูกขุน เครื่องที่นำมาตั้งในการสมโภชทั้งปวงก็ล้วนเป็นของบริโภคได้ทั้งสิ้น เช่น บายศรีแก้ว บายศรีทอง บายศรีเงิน ก็เป็นภาชนะเครื่องรองอาหารเหมือนโต๊ะสุภาพาน บายศรีใบตองก็เป็นกระถางสำหรับบรรจุอาหาร ทั้งนี้แล้วแต่ฐานะของบุคคล

ในวรรณคดีไทยประเภทนิทานมีปรากฏพิธีสมโภชอยู่ พอที่จะมองเห็นได้ว่า มีพิธีสมโภชเนื่องในโอกาสอะไรบ้าง เช่น ในวรรณคดีเรื่อง **ลิลิตพระลอ** ซึ่งสันนิษฐานว่าแต่งในสมัยหลังรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้มีพิธีสมโภชขึ้นเพื่อเฉลิมฉลองเนื่องในโอกาสที่พระลอพ้นจากการถูกเสน่ห์ของปู่เจ้าสมิงพราย หมอสิทธิชัยซึ่งเป็นหมอฝ่ายเมืองพระลอสามารถแก้เสน่ห์ได้ พระนางบุญเหลือจึงมีรับสั่งให้จัดพิธีสมโภชพระลอขึ้น มีคำประพันธ์ว่า

แล้วแต่งการเอิกเกริก เบิกสมโภชพิธี เบิกบายศรีทำขวัญราช

พิธีสมโภชพระลอทำขึ้นเพื่อเป็นการทำขวัญ เป็นการเฉลิมฉลองในโอกาสพิเศษอย่างหนึ่ง สิ่งสำคัญสำหรับพิธีสมโภชก็คือบายศรี สมโภชในเรื่องนี้จึงหมายถึงพิธีรับขวัญ

นอกจากนี้ ยังมีพิธีสมโภชนางสะการะหนึ่งหรือ ธิดาทำวากหลัง ในบทละครเรื่อง **อิเหนา** ซึ่งเป็นไปในทำนองรับขวัญเช่นเดียวกัน พิธีสมโภชได้พรรณนาไว้ในหนังสือว่า มีการปลุกโรงพิธีตกแต่งอย่างสวยงาม เครื่องใช้ประกอบด้วยแว่นเวียนเทียน บายศรี ฉัตรเบญจา

บ้างปลุกโรงราชพิธี	ยารีมิมุขสีดำน
พรมเจิมมปลูลาดาดเพดาน	ห้อยพู่ผูกม่านลายสุวรรณ
แว่นเวียนเทียนทองแลบายศรี	วางไว้ตามทีทุกสิ่งสรรพ
แล้วตั้งเบญจาทำชั้น	ราชวัติฉัตรสุวรรณรจน

เมื่อได้ฤกษ์ นางสะการะหนึ่งหรือ ธิดาก็จะแต่งองค์ทรงเครื่อง มานั่งตรงกลางใกล้บายศรี พระญาติพระวงศ์ล้อมรอบแล้วเวียนเทียน

ครันได้ฤกษ์งามยามดี	ให้ลั่นฆ้องสามทีเป็นสำคัญ
แล้วจุดเทียนเวียนแว่นไปเบื้องขวา	รับส่งต่อมาเป็นหลั่นหลั่น
เสียงประโคมดนตรีนั้น	ลั่นแซ่ตราบแซ่สนั่นเสนาะไป

๓ ๔ คำ ๓ มหาชัย

ครันถ้วนคำรบครบเจ็ดรอบ	โดยระบอบบาลีคัมภีร์ไสย
จึงดับเทียนทองหันไต้	แล้วโบกควันให้พระธิดา
เอาจุมเจิมเฉลิมพัทตร์บังอร	แซ่ร้องอวยพรพร้อมหน้า
ให้จำเจริญศรีสวัสดิ์วัฒนา	ไพร่ฟ้าจะได้พึ่งพาพระบารมี

พิธีสมโภชในพระราชพิธีอโศกมหาราชมีรายละเอียดมากกว่าในลิลิตพระลอ การรับขวัญนางก็เนื่องมาจากมีสงครามมาประชิดเมืองกาหลง เหตุด้วยท้าวกาหลงปฏิเสธการสวามิภักดิ์ของกษัตริย์ต่างเมือง เพราะนางสะการะหนึ่งหรัตมีคู่หมั้นแล้วเมื่อสงครามสงบ ท้าวกาหลงจึงจัดพิธีสมโภชเป็นการรับขวัญพระธิดา

พิธีสมโภชในวรรณคดีไทยที่มีลักษณะแตกต่างไปจากสองเรื่องนี้ ก็คือพิธีสมโภชพระสังข์ ในบทละครนอกเรื่อง **สังข์ทอง** ลักษณะของการสมโภชในเรื่องนี้ก็คือ การอภิเษกเพื่อขึ้นครองราชย์ของพระสังข์ ซึ่งในวรรณคดีเรื่องนี้กล่าวถึงการสมโภชอย่างย่อๆ ดังคำประพันธ์ว่า

ลูกเขยกู่ตีกลีมีชัย

จะเขกให้ครองกรุงในพรั่งนี้

และ

ครั้นเสร็จสมโภชลูกรัก

มอบเวนอาณาจักรกรุงไกร

พิธีสมโภชมีทั้งบายศรีและเวียนเทียน พร้อมทั้งมีมหรสพเฉลิมฉลองเป็นการใหญ่ ทำนองการสมโภชในพิธีรับขวัญนั่นเอง

พิธีสมโภชเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระมหากษัตริย์หรือพระบรมราชินีไม่มีปรากฏในวรรณคดีไทยประเภทนิทาน แต่มีกล่าวไว้ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน ว่า

การทำบุญวันเกิดในประเทศสยามนี้ไม่เป็นแบบอย่าง เหมือนเช่นเมืองจีนญประเทศยุโรป ดูไม่ใคร่มีผู้ใดถือว่า จำจะต้องทำอย่างไรในวันเกิดของตัว มักจะนั่งเฉยๆ ไป ฤๅไม่รู้สึกรู้หายโดยมาก เมื่อเวลาเด็ก ๆ ที่เป็นเจ้านายก็มีสมโภช แต่สมโภชนั้น ก็ตามวันจันทร์คฤคิซึ่งนับบรรจบรอบ แต่ดูก็ทำแต่เมื่อเด็ก ๆ โตขึ้นก็ไม่ใคร่ได้ทำ

นอกจากนี้ก็มักจะมีการรับเหวดาเสวยอายุ มีพิธีทางพระราชกุศล ในสมัยรัชกาลพระนั่งเกล้าฯ ได้มีการสร้างพระพุทธรูปประจำพระชนมพรรษา และบำเพ็ญพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนมพรรษาทุกปี แต่ก็มีได้ตรงวันประสูติตามสุริยคติ หรือจันทร์คฤคิแต่อย่างใด ใช้วันขึ้นปีใหม่เป็นสำคัญ

การเฉลิมพระชนมพรรษาที่มีพิธีดังที่ปรากฏในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ได้เริ่มปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระปิยะ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ซึ่งทรงทำมาตั้งแต่ทรงผนวช ส่วนมากก็มีการพระราชกุศลสวดมนต์เลี้ยงพระ แต่ก็มีได้ทรงปฏิบัติแน่นอน ทั้งสถานที่และจำนวนพระที่จะมารับพระราชทานฉันที่น่าสังเกตคืออาหารนั้นจัดเต็มตามที่ตามธรรมเนียมมาพี ที่เรียกว่า ปณิตโภชนะ คือ สัปปี (เนยใส) นวนิต (เนยข้น) เตลิ่ง (น้ำมัน) มธุ (น้ำผึ้ง) ผานิต (น้ำอ้อย) มัจฉะ (ปลา) มังสะ (เนื้อ) ชีระ (นมสด) ทะธิ (นมถั่ว) อาหารเหล่านี้จัดลงในกระถางย่อย ๆ แล้วลงในกระถางใหญ่อีกทีหนึ่ง ลักษณะอาหารก็ดูจะเป็นการกินเลี้ยงในพิธีสมโภชนั่นเอง

พิธีสมโภชเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาได้เริ่มมีขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทำพิธีเลี้ยงพระมาตั้งแต่ยังมีขึ้นครองราชสมบัติ ก่อนรัชกาลนี้ ไม่ปรากฏว่ามีพิธีสมโภชเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระมหากษัตริย์พระองค์ใด

จะเห็นได้ว่า พิธีสมโภชในวรรณคดีไทยนั้น ส่วนใหญ่คืองานเลี้ยงเฉลิมฉลองในโอกาสพิเศษ ซึ่งส่วนมากจะเป็นการรับขวัญเจ้านาย มาในรัชกาลปัจจุบันนี้ ถ้า “สมโภช” หมายถึงงานเลี้ยงเฉลิมฉลองในพิธีมงคลแล้ว ก็อาจจะมีพิธีสมโภชในวาระพิเศษต่างๆ ได้ทั้งนั้น ไม่จำเป็นจะต้องมีบายศรีเวียนเทียน ดังเช่นที่กำหนดไว้ในวรรณคดีไทย ขอเพียงแต่มีการเลี้ยงในงานเฉลิมฉลอง ก็เรียกว่าเป็นพิธีสมโภชได้เช่นกัน

บรรณานุกรม

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชพิธีสิบสองเดือน พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2505.

พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. "สังข์ทอง" พระราชนิพนธ์บทละครนอก 6 เรื่อง พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2513

_____. พระราชนิพนธ์เรื่อง อีเหนา พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2510.

ลิลิตพระลอ. ฉบับหอสมุดแห่งชาติ พระนคร : คลังวิทยา, 2511.

วรวุฑฒย์พิสิฐ. พระ. คู่มือลิลิตพระลอ พระนคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

